

MOSKWA
OLIMPIJSKA
STUDIUM SEMIOTYCZNE

© Copyright by Olena Kowalenko & Wydawnictwo LIBRON
Kraków 2014

ISBN 978-83-64275-52-4

RECENZENT: dr hab. Jakub Sadowski

SERIA „WSCHÓD – ZACHÓD – KONFRONTACJE”

RADA SERII:

prof. dr Douglas Clayton (University of Ottawa, Kanada)

prof. dr hab. Jurij Domanskij (Rossijskij Gosudarstwiennoj Gumanitarnyj
Uniwersitet, Rosja)

dr Zuzanna Grębecka (Uniwersytet Warszawski)

prof. dr hab. Andrzej de Lazari (Uniwersytet Łódzki)

dr Elżbieta Przybył-Sadowska (Uniwersytet Jagielloński)

dr hab. Jakub Sadowski (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie/
Uniwersytet Warszawski)

dr hab. Wiktor Skrunda, prof. em. Uniwersytetu Warszawskiego

prof. dr hab. Aleksander Wirpsza (Leszek Szaruga) (Uniwersytet Warszawski)

prof. dr hab. Wasilij Szczukin (Uniwersytet Jagielloński)

dr hab. Dorota Urbanek, prof. Uniwersytetu Warszawskiego – przewodnicząca

Publikacja została współfinansowana przez Fundację im. Świętej Królowej
Jadwigi dla Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

REDAKCJA, KOREKTA, INDEKS: Gabriela Niemiec

SKŁAD: Małgorzata Piwowarczyk

PROJEKT OKŁADKI: Joanna Bizior, Małgorzata Piwowarczyk

Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner
al. Daszyńskiego 21/13, 31-537 Kraków
tel. 12 628 05 12
e-mail: office@libron.pl
www.libron.pl

Spis treści

Wstęp 7

Rozdział 1.

Dyskurs Igrzysk Olimpijskich 1980 roku 21

Definicja pojęć bazowych: dyskurs i tekst 21

Struktura dyskursu 27

Pojęcie tekstu. Znakowość i informacyjność 33

Klasyfikacje tekstów dyskursu 36

Rozdział 2.

Teksty oficjalne: gramatyka przestrzeni Moskwy 45

FILTRY ZNACZENIOWE 45

Obiekty sportowe – metonimia miasta 47

Redukcja historii – redukcja przestrzeni 52

Zmiana funkcji i denominacja przestrzeni 57

HIERARCHIZACJA ZNAKÓW 66

Transmisja komunikatów ideologicznych:
przypadek *Olimpijskiego putiewoditiela* 67

Marginalizacja obiektów sportowych 75

Rozdział 3.

Teksty oficjalne: semantyka przestrzeni miejskiej 77

CENTRALNOŚĆ PRZESTRZENI MOSKWY 78

Metropolitalność 78

„Miasto o krok od komunizmu” 82

Centrum aksjologiczne 86

PRZESTRZEŃ ODNOWIONA	91
Odnowa – budownictwo jako tworzenie przestrzeni	91
Odnowa – renowacja jako mechanizm inkorporacyjny	95
Odnowa „rewolucyjna” i tworzenie podstaw nowego świata	99
PRZESTRZEŃ AGONISTYCZNA. MOSKWA JAKO POLE WALKI	104
Pole walki sportowej	105
Walka – współzawodnictwo socjalistyczne	111
Walka o kosmos	113
Rozdział 4.	
Teksty nieoficjalne: Moskwa olimpijska w recepcji mieszkańców	117
GRAMATYKA PRZESTRZENI MIASTA	119
Konsumencka tkanka Moskwy	119
„Zaopatrzeniowa” funkcja infrastruktury olimpijskiej	127
SEMANTYKA PRZESTRZENI MIEJSKIEJ	131
„Kielbasiane szczęście”	131
Komunizm <i>implicite</i>	134
Komunizm <i>explicite</i>	141
Zakończenie	145
Bibliografia	153
Indeks osób	161

Wstęp

W roku 1974 na wiedeńskiej sesji MKOl została przyjęta decyzja o przyznaniu prawa do organizacji XXII Letnich Igrzysk Olimpijskich Moskwie, która to od razu wzięła na siebie „wzniosłe zobowiązanie” do przygotowywania „święta sportu i pokoju”.

Na drodze do powierzenia Moskwie praw do organizacji olimpiady w 1980 roku ZSRR kilka razy radykalnie zmieniał politykę w odniesieniu do sportu jako narzędzia porozumienia w stosunkach międzynarodowych. Od razu po dojściu do władzy w 1917 roku bolszewicy stwierdzili, że profesjonalizm w sporcie (zjawisko nienadzwyczajne dla tego czasu) jest symptomem kultury burżuazyjnej, której wszelkimi sposobami trzeba się pozbyć. W latach 20. XX wieku sport zawodowy zmieniła egalitarna i masowa *fizkultura*¹ (skrót od ros. *fizическая культура* – kultura fizyczna). Od tego czasu każdy robotnik mógł, i nawet musiał, uprawiać fizkulturę po to, „żeby zachować zdrowie, dotrzymywać reguł higieny i zwiększać swoją wydajność pracy”².

Wraz ze zmianą kursu partii od początku lat 30. w miejskich praktykach fizkultury pojawił się coraz bardziej odczuwalny komponent militarny. Choreograficznie reżyserowane parady „fizkulturników”, oprócz prezentacji zdrowych ludzi walczących

---

¹ Rosyjski termin *fizkultura* jest skrótem od *fizическая культура*, czego dosłownym odpowiednikiem jest polskie „wychowanie fizyczne”. W ramach niniejszej pracy będę jednak stosowała termin *fizkultura*, by podkreślić w taki sposób jego zanurzenie w kontekście historii ZSRR.

² B. Keys, *Soviet Sport and Transnational Mass Culture in the 1930s*, „Journal of Contemporary History” 2003, Vol. 38, No. 3, s. 417. Tu i wszędzie dalej, gdy nie zaznaczam inaczej, tłumaczenie własne.

o wyższą wydajność pracy, nabrały wyrazistego znaczenia militarnego. Po raz pierwszy na początku lat 30. przedstawiciele władzy oficjalnie dołączyli (w roli widzów) do corocznej parady fizykultury, zatem wydarzenie sportowe ze względu na strukturalną i symboliczną organizację zyskało charakter parady militarnej, z jedną tylko różnicą – paradę tę przyjmowało nie główne dowództwo wojskowe, lecz kierownictwo partyjne³.

W roku 1931 wprowadzono „sportowy program szkolenia w zakresie kształcenia ogólnego” – program sportowo-militarny o nazwie GTO (ros. *Готов к труду и обороне!*, pol. *Gotów do pracy i obrony!*), który był systemem wychowania fizycznego w stowarzyszeniach edukacyjnych, zawodowych i sportowych w ZSRR. Gotowość człowieka do pracy i obrony była postrzegana jako jedna z najbardziej pozytywnych cech, a materialnym znakiem owej gotowości była odznaka „Mistrz GTO”, którą można było otrzymać po wykonaniu listy normatywów sportowych, czyli osiągnięciu odpowiednich wyników w biegu, skokach, pływaniu, strzelectwie etc. Już sam tytuł programu otwarcie pokazywał związek sportu z ideologią pracy i wojska („trud” i „obrona”).

Innym ważnym aspektem polityki w dziedzinie sportu była „zamkniętość” systemu sportowego ZSRR. Nieudany pozostał eksperyment stworzenia w roku 1921 Czerwonej Międzynarodówki Sportowej (Sportinternu): organizacja, która miała być narzędziem transmisji ideologii komunistycznej, działała dość nieskutecznie i w 1937 roku została rozwiązana⁴. Udane zaś było wykreowanie spartakiady – struktury pod względem organizacji zbliżonej do igrzysk olimpijskich na Zachodzie, a pod względem ideologii im przeciwstawionej. W sierpniu 1928 roku Moskwa po raz pierwszy w historii ZSRR gościła sportowe wydarzenie największej skali – pierwszą Wszechzwiązkową Spartakiadę Robotniczą. Te mistrzostwa, nazwane

³ M. O'Mahony, *Sport in the USSR. Physical Culture – Visual Culture*, London 2006, s. 17.

⁴ A. Guttman, *Sport, Politics and the Engaged Historian*, „Journal of Contemporary History” 2003, Vol. 36, No. 3, s. 367.

festiwalem robotników, odbyły się również z okazji inauguracji pierwszego planu pięcioletniego⁵.

Mike O'Mahony, badacz powiązań sportu i wizualnej kultury w ZSRR, zauważa, że istotne jest przeciwstawienie olimpiady i spartakiady właśnie na lingwistycznym poziomie: ruch olimpijski wykorzystuje symbolikę bóstw starogreckich, natomiast radzieccy teoretycy sportu w pojęciu spartakiady na pierwszy plan wysunęli o wiele bardziej przyziemną figurę Spartakusa – niewolnika-gładiatora, który był przywódcą powstania przeciwko władzy w Rzymie w I wieku p.n.e.⁶ Autor również przypuszcza, że fizykalne praktyki miejskie miały wpływ na koncepcję socjologicznej i architektonicznej przemiany przestrzeni miejskiej Moskwy, zadeklarowanej i zrealizowanej przez plan rekonstrukcji z 1935 roku⁷.

Przejście od „zamkniętej” polityki sportowej do jej „otwarcia” na scenę międzynarodową odbyło się dopiero po drugiej wojnie światowej. Zwycięstwo w wojnie rozpoczęło nową erę w historii radzieckiej, transformując międzynarodowy status ZSRR i generując nieukrywany nastrój triumfalizmu⁸. Mimo rosnącego napięcia wokół zimnej wojny Związek Radziecki wzmacniał i rozszerzał swój status na arenie międzynarodowej. Sport zaczęto wtedy wykorzystywać do wzmacniania pozycji ZSRR, a także używać jako środka promocji ideologii komunistycznej.

W 1952 roku ZSRR dołączył do ruchu olimpijskiego i w tym samym roku radzieccy sportowcy wzięli udział w igrzyskach w Helsinkach, gdzie zajęli drugie miejsce w statystyce medalowej. Wraz z poszerzeniem strefy wpływu ZSRR na kraje Układu Warszawskiego oraz niektóre afrykańskie i azjatyckie państwa spartakiada stała się wspólnym sportowym forum dla krajów protektoratu radzieckiego i kontynuowała ideologiczne przeciwstawienie się igrzyskom olimpijskim. ZSRR dwukrotnie zabiegał o organizację olimpiady w Moskwie – w 1976

⁵ M. O'Mahony, *op. cit.*, s. 30.

⁶ *Ibidem*, s. 30.

⁷ *Ibidem*, s. 18.

⁸ *Ibidem*, s. 19.

i 1980 roku. Pierwszy projekt na rok 1976 nie otrzymał wystarczającego poparcia od członków MKOl. Druga próba była udana i 22 października 1974 roku na obradach MKOl ogłoszono, że igrzyska olimpijskie w roku 1980 odbędą się w Moskwie.

Każda olimpiada jest świętem w skali światowej, a w kontekście ZSRR można przypuszczać, że olimpiada moskiewska 1980 roku była próbą realizacji ideałów komunizmu w granicach 101-kilometrowej strefy, że okres igrzysk olimpijskich był jednym z pierwszych i najdłuższym przedziałem czasowym, w którym Moskwa (nie tylko jako miasto, lecz także jako metonimia całego ZSRR) była otwarta dla ludzi spoza krajów bloku socjalistycznego, albo na odwrót – możemy stwierdzić, że w lecie 1980 roku miało miejsce bezprecedensowe zamknięcie i wyludnienie miasta. Jednak niezaprzeczalnym faktem jest to, że w latach 1979–1980 olimpiada była przeciwstawioną codzienności „świętęcną” hiperstrukturą (w rozumieniu Lewona Abramiana i Gajane Szagojan)⁹, która podporządkowywała sobie informacyjny i kulturalny dyskurs Moskwy. To wydarzenie, jako część kulturalnego życia kraju, stało się czynnikiem masowej komunikacji ludzi i bodźcem do masowego stworzenia tekstów dla obsługiwania tej komunikacji¹⁰.

W 2008 roku Wszechrosyjskie Centrum Badania Opinii Publicznej przeprowadziło badanie zatytułowane „Główne wydarzenia wieku XX”, w którym pytano Rosjan, jakie wydarzenie ich zdaniem jest najważniejsze w dwudziestowiecznej historii kraju. Tylko 1% respondentów wskazało olimpiadę 1980 jako kluczowy epizod i z takim wynikiem trafiła ona na 15. miejsce w rankingu ogólnym¹¹. Warto zauważyć, że badania prezentowane przez Centrum 16 lipca 2010 roku pokazują, że 60% Rosjan uważa olimpiadę za sukces ZSRR¹².

⁹ Л. Абрамян, Г. Шагоян, *Динамика праздника: структура, сверхструктура, антиструктура*, „Этнографическое обозрение” 2002, nr 2, s. 37.

¹⁰ М. Рольф, *Советские массовые праздники*, Москва 2009, s. 10–11.

¹¹ *Главные события двадцатого века*, <http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=10879> (dostęp: 1.06.2013).

¹² *Олимпиада-80: успех или поражение СССР*, <http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=13682> (dostęp: 1.06.2013).

Mimo takiego historycznego „statusu” oraz bogactwa materiałów źródłowych i zagadnień do zbadania kwestia olimpiady 1980 jest omijana przez badaczy sowietologów. Temat ten pojawia się w ogólnych pracach poświęconych historii sportu lub igrzysk olimpijskich u badaczy rosyjskich (Witalija Stołbowa, Borisa Gołoszczanowa, Siergieja Glotowa, Aleksandra Pocinkina etc.), polskich (Ryszarda Wroszyńskiego, Wojciecha Lipońskiego) oraz angielskich (Jamesa Riordana, Alana Tomlinsona, Christophera Younga etc.). Jednak wymienieni wyżej autorzy w prezentowaniu olimpiady 1980 roku koncentrują się na aspektach ściśle sportowych lub politycznych: podają wyniki konkurencji sportowych lub badają wyłącznie kwestię bojkotu i polityzacji igrzysk w Moskwie. Jedynie kilka prac ogniskuje swą uwagę na olimpiadzie 1980 roku. Są to opracowania Toma Caracciolego, Jerry’ego Caracciolego i Waltera F. Mondale’a *Boycott: Stolen Dreams of the 1980 Moscow Olympic Games* oraz Barucha A. Hazana *Olympic sports and propaganda games. Moscow 1980*. Pierwsza z wymienionych prac, jak można wywnioskować z tytułu, jest poświęcona politycznemu aspektowi organizacji i przeprowadzenia XXII Letnich Igrzysk Olimpijskich w 1980 roku, a książka Barucha A. Hazana koncentruje uwagę na analizie technik propagandowych w prasie i głównie bada użycie komunikatów o sukcesach sportowych oraz ich funkcję transmisji ideologii komunistycznej¹³. Niezbadany zatem pozostaje ogromny zbiór innych tekstów komunikacji masowej. Również nie utrwalono wspomnień, poza sporadycznymi przypadkami w Internecie.

Wśród szerokiego zakresu wszystkich możliwych zagadnień przedmiotem mojego zainteresowania jest kształtowanie obrazu miasta, przestrzeni miejskiej Moskwy w ramach przygotowywania się i przeprowadzenia olimpiady 1980 roku. Należy pamiętać, że przestrzeń to miejsce dla wydarzeń o znaczeniu ponadprzestrzennym¹⁴. Przestrzeń koduje fakty i idee: każdy

---

¹³ B.A. Hazan, *Olympic sports and propaganda games: Moscow 1980*, New Jersey 1982.

¹⁴ В. Каганский, *Культурный ландшафт и советское обитаемое пространство*, Москва 2001, s. 153.

element w przestrzeni miejskiej (ulicę, dom, stadion, pomnik, plac etc.) można rozpatrywać jako znak, jako taki element rzeczywistości, przez którego postrzeganie nasz umysł dokonuje procesu interpretacji i odwołuje się do innego elementu rzeczywistości bądź idei czy wyobrażenia. W semiotycznych badaniach przestrzeni miejskiej i jej fragmentów warto zaznaczyć teoretyczne prace Jurija Łotmana, Umberta Eco, Rolanda Barthes'a, Andrieja Ikonnikowa, Władimira Kaganskiego etc.

Wykorzystując do analizy materiału metodologię semiotyki i antropologii kulturowej, spróbuję odpowiedzieć w tej pracy na kilka pytań. Mianowicie: jaki obraz Moskwy został wykreowany dla mieszkańców i gości miasta? Jaki był obraz miasta postrzegany przez rezydentów stolicy? Jakie obiekty przestrzeni miejskiej zostały wybrane do demonstracji i w jaki sposób dokonano ich opisu? Jakie komunikaty/idee były transmitowane przez tekstowe reprezentacje przestrzeni miejskiej?

Obiektem badania w tej pracy będzie dyskurs olimpiady 1980 roku w aspekcie kreowania przez jego znaki obrazów przestrzeni miejskiej Moskwy. Dyskurs olimpiady zdefiniujemy jako pole znakowe, w którego granicach tworzą się teksty do obsługiwania komunikacyjnych potrzeb związanych z olimpiadą w Moskwie, a także ekstratekstualny kontekst¹⁵ tworzenia i funkcjonowania owych tekstów. Należy również dodać, że dyskurs jest zjawiskiem czasowo nieograniczonym¹⁶, a więc dyskurs olimpiady 1980 roku istnieje także teraz, manifestując się w dowolnych tekstach o tych mistrzostwach.

---

¹⁵ W tej pracy kontekstem ekstratekstualnym (czyli pozatekstualnym) będzie nazywane szerokie tło kulturowe i społeczne, w ramach którego tworzy się i funkcjonuje dany tekst. Analiza dyskursu przewiduje badanie ukrytych relacji przyczynowości i determinowania zachodzących pomiędzy a) tekstami, b) szerszymi strukturami i procesami społecznymi i kulturowymi. U podstaw takiego rozgraniczenia poziomów badania leży przekonanie, że nie można zrozumieć i przeanalizować jakiegokolwiek tekstu w odizolowaniu od innych tekstów oraz kontekstu społecznego. Zob. A. Duszak, N. Fairclough, *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, Kraków 2008, s. 11.

¹⁶ E. Шейгал, *Семиотика политического дискурса*, Волгоград 2000, s. 20.

Do dyskursu olimpiady 1980 roku można zaliczyć dość szerokie spektrum tekstów, m.in. segment tekstów oficjalnych (których przekaz był sankcjonowany przez państwowe struktury, przede wszystkim przez komitet organizacyjny „Olimpiada-80”). Są to dokumenty reglamentujące organizację igrzysk (uchwały KC KPZR, umowy z firmami zagranicznymi o dostarczeniu towarów i usług, stenogramy obrad komitetu „Olimpiada-80”, plany rekonstrukcji obiektów sportowych etc.), szeroki krąg tekstów komunikacji masowej (wiadomości w prasie ogólnopolskiej i regionalnej, specjalne „olimpijskie” gazety i czasopisma, piosenki, klipy, filmy, pamiątki), a także teksty przeznaczone dla konkretnych grup ludzi (katalogi inwentarza sportowego dla zawodników, pamiątkowe albumy albo programy wydarzeń dla uczestników igrzysk etc.).

Do tekstów nieoficjalnego segmentu dyskursu olimpiady można zaliczyć komentarze, dowcipy odnoszące się do igrzysk i tworzone przed, podczas i po ich przeprowadzeniu, nieoficjalne nazwy obiektów sportowych, wspomnienia mieszkańców Moskwy, sportowców i gości, a we współczesnym kontekście – nawet strony internetowe poświęcone olimpiadzie (kreowane przez ludzi, którzy chcą się podzielić swoją pamięcią o tym wydarzeniu), jej omawianie na forach etc.

Warto również uwzględnić czynniki ekstratekstualne – cały proces organizacji olimpiady, dekorowanie miasta, pojawienie się nowych budowli i siatki infrastrukturalnej w Moskwie, reżyserię ceremonii otwarcia i zamknięcia igrzysk, sportowe współzawodnictwa, eliminację z Moskwy elementów asocjalnych, praktykę „zamknięcia” miasta etc.

Ponieważ ilość materiału i ramy czasowe są bardzo szerokie, zdecydowałam się na kilka czynników ograniczających materiał badawczy mojej pracy. Dyskurs XXII Letnich Igrzysk Olimpijskich 1980 roku jest systemem znaków zorientowanych na obsługiwanie sfery komunikacyjnej związanej z tym wydarzeniem i manifestuje się w najrozmaitszych tekstach na temat omawianej olimpiady. Postanowiłam ograniczyć się do analizy dwóch typów tekstów. Pierwszy z nich to teksty komunikacji masowej. Warto tu zauważyć, że oficjalne dokumenty znajdują się w archiwach

komitetu „Olimpiada-80”, które są nadal częściowo zamknięte, a specjalne wydania (albumy, programy) dla uczestników igrzysk najczęściej znajdują się w kolekcjach prywatnych, co uniemożliwia ich kompleksowe zbadanie, przynajmniej w tym momencie. Natomiast teksty komunikacji masowej są dostępne i stanowią pewną całość, której badanie jest możliwe. Ponadto takie teksty w największych ilościach były produkowane i rozpowszechniane wśród obywateli i odpowiednio w największym stopniu kształtowały wyobrażenia o przestrzeni miejskiej. Przy czym trzeba zauważyć, że monopol na tworzenie tekstów komunikacji masowej miało państwo, dlatego przedstawiają one oficjalny segment dyskursu olimpiady. Drugim typem badanych tekstów będą wywiady biograficzne z mieszkańcami Moskwy, zrealizowane w lecie 2012 roku. Teksty wywiadów, będące wspomnieniami ludzi o igrzyskach 1980 roku, prezentują nieoficjalny segment badanego dyskursu, ponieważ w ich tworzeniu nie uczestniczyła żadna instytucja państwowa. Wspomnienia respondentów cechują się intertekstualnością, gdyż zawierają liczne dowcipy i pogłoski krążące wokół igrzysk w Moskwie. Co więcej, mieszkańcy Moskwy byli odbiorcami tekstów komunikacji masowej, więc nieoficjalny segment dyskursu kształtuje się pod wpływem tekstów oficjalnych. W wyniku takiego doboru materiału badawczego pojawia się możliwość zestawienia „odgórnie” i „oddolnie” ukształtowanego obrazu przestrzeni miasta. Teksty komunikacji masowej przedstawiają wykreowany przez państwo oficjalny obraz Moskwy olimpijskiej, natychmiast wspomnienia moskwiaków pokazują „obywatelski”, nieoficjalny obraz miasta.

Postawiłam sobie za cel zbadać taki obraz Moskwy, jaki się prezentował bezpośrednio przed olimpiadą i w jej trakcie, jaki się wytworzył dla przyjeżdżających gości i innych uczestników wydarzenia. Ustanowiłam więc ramy czasowe dla tekstów kultury masowej: ich ukazanie się musi być synchroniczne z procesem przygotowywania się Moskwy do olimpiady – od roku 1975¹⁷

---

¹⁷ W 1975 r. został powołany komitet organizacyjny „Olimpiada-80” pod kierownictwem Ignatija Nowikowa. Komitet odpowiadał za wytwarzanie całości promocyjnej produkcji olimpijskiej.

do sierpnia 1980. W przypadku tekstów wywiadów utrwalanych 32 lata po olimpiadzie musimy pamiętać o dystansie czasowym, który przyczynia się do krytycznego podejścia informatorów do omawianych wydarzeń i zjawisk. Z perspektywy czasu, posiadając dodatkową wiedzę o skutkach olimpiady dla gospodarki ZSRR, wojnie w Afganistanie, systemie propagandy państwowej etc., rozmówcy często opisywali wydarzenia roku 1980 w odniesieniu do tej nowej wiedzy. Zadaniem badacza jest rozpoznanie takich momentów refleksji krytycznej i uwzględnienie ich w analizie przekazów.

W rozpatrywanych tekstach ciekawią mnie werbalne i graficzne obrazy i motywy, które można potraktować jako znaki przestrzeni miejskiej. Elementem znaczącym takiego typu znaków będzie reprezentacja komponentów tkanki miejskiej (obraz czy opis Moskwy albo poszczególnych miejsc), a elementem znaczącym – pewna idea, którą artykułuje znak.

Za materiał do mojego badania posłużą:

1. Prasa (artykuły, reportaże, komentarze, relacje): ogólnozwiązkowe, czyli ukazujące się w całym ZSRR gazety „Prawda” i „Izwestija”, miejska gazeta „Moskowskaja prawda”, a także wydania specjalne – kwartalniki „Olimpijskaja panorama” i „Olimpiada-80”¹⁸. Należy poczynić kilka uwag odnośnie do tekstów prasowych. Po pierwsze, może powstać pytanie, dlaczego badamy teksty z prasy (postrzegane głównie jako wiadomości), lecz omijamy radio i telewizję. W podejściu do wyboru źródeł kierowałam się zasadą ich możliwości wytwarzania obrazu miasta. Wszystkie badane źródła w taki czy inny sposób to robią. Wiadomości w gazetach, tak jak w radiu i telewizji, są tekstami mającymi wartość tylko w nawiązaniu do pewnego wydarzenia, o którym mówią. Ich

---

¹⁸ Bibliografia niniejszej pracy ma charakter jednolity i nie dzieli się na literaturę przedmiotu i podmiotu. Dzieje się tak dlatego, że liczne teksty (w szczególności materiały prasowe czy przewodniki) w innej sytuacji byłyby uznane za literaturę przedmiotu, ale w tej pracy służą jako teksty źródłowe i materiał interpretacyjny. Aby unikać powtórzenia tych jednakowych pozycji w różnych działach bibliograficznych, jedynym podziałem merytorycznym jest podział na publikacje wydane w alfabecie łańskim i w cyrylicy.

celem nie jest stworzenie obrazu/reprezentacji przestrzeni miejskiej, ale sygnalizowanie konkretnego wydarzenia. Takie teksty mnie nie ciekawią. Jednak gazeta (czasopismo) nie jest homogeniczna ze względu na gatunki prasowe w niej występujące. Obok wzmianek, notatek i newsów, na jej łamach pojawiają się również artykuły, reportaże, komentarze, których zadaniem nie jest po prostu przedmiotowe zreferowanie konkretnego wydarzenia, lecz charakteryzowanie pewnego zjawiska, wyrażanie opinii. Takie teksty będą badać, ponieważ one mają potencjał stworzenia obrazu przestrzeni miejskiej. Na przykład komunikat o tym, że do Moskwy olimpijskiej już przyjechali pierwsi sportowcy, nie będzie mnie ciekawił. Natomiast informacja na temat tego, jak sportowcy ocenili Moskwę, co zdążyli już zwiedzić, co mówili o mieście, już jest przedmiotem mojego zainteresowania. Kierując się zasadą ograniczania badania, w sposób arbitralny zawęziłam krąg analizowanej prasy. Wyczerpujący przegląd całego korpusu prasy nadaje się na oddzielną pracę, dlatego do mojego badania wybrałam dwa ogólnozwiązkowe tytuły i jedną gazetę miejską. Wydania o tematyce sportowej (takie jak „Sowietskij sport”) nie trafiły na tę listę, ponieważ poprzednia kwerenda pokazała, że taka prasa zawiera materiały zogniskowane wyłącznie wokół aspektu sportowego, kwestii przygotowania atletów do współzawodnictwa i praktycznie nie zawiera reprezentacji przestrzeni miejskiej.

2. Plakaty: wykreowane przez designerów radzieckich oraz zwycięzców międzynarodowego konkursu „Olimpijski plakat” (album *Olimpijskij plakat*, zbiór opracowany przez Władimira Woroncowa, 1981).
3. Filmy: *1000 dniej do starta* (pol. *1000 dni do startu*, reż. Władimir Chodiakow i Aleksiej Andriejew, 1977) i *Ballada o sportie* (pol. *Ballada o sporcie*, reż. Jurij Ozierow i Boris Ryczkow, 1979).
4. Piosenki – nie ma oficjalnie zatwierdzonej listy piosenek olimpijskich, dlatego w wyborze tekstów kierowałam się zasadą ich pojawienia się na koncertach towarzyszących olimpiadzie: koncert dla sportowców w Ostankino w 1980

roku, oficjalne ceremonie otwarcia i zamknięcia olimpiady, a także doroczny koncert „Piesnia goda” (pol. „Piosenka roku”) w 1980, jak również piosenki z oficjalnych filmów, wymienionych wyżej.

5. Klipy (nagrania wideo „olimpijskich” piosenek).
6. Filmy animowane (seria sześciu kreskówek „Olimpiada 1980”).
7. Przewodniki: *Moskwa. Olimpijskij putewoditiel* (pol. *Przewodnik olimpijski*, pod redakcją Iwana Miaczina, Ałłana Staroduba, Borisa Smirnowa) i *Moskwa. Fotoputiewoditiel* (pod redakcją Aleksandra Krasnowskiego).
8. Pamiątki: głównie serie znaczków-wpinek, pocztówek i znaczków pocztowych (fotoalbum *Olimpiada 80* pod redakcją Wasilija Żylcowa, *Igry XXII Olimpiady w filatelii. Katalog-sprawocznik* Michaiła Lewina, album *Olimpijskij suwienir* [pol. *Olimpijski souvenir*] pod redakcją Aleksieja Kopyłowa oraz elektroniczna kolekcja Współczesnego Muzeum Sportu¹⁹).
9. Teksty 19 wywiadów z mieszkańcami Moskwy, utrwalone w lecie 2012 roku podczas wizyty (badań terenowych) w stolicy Federacji Rosyjskiej. Skrótowo określię szczegóły owych badań, scharakteryzuję grupę badawczą oraz zadawane pytania. Aby jak najbardziej zbliżyć się do naturalności zwykłych rozmów, wywiady prowadziłam w domach lub w biurach respondentów (czasem w otoczeniu ich rodzin bądź kolegów), a także podczas spotkań w kawiarniach lub w trakcie spacerów po Moskwie z towarzyszącym wywiadowi zwiedzaniem zabytkowych miejsc. Niemniej sama sytuacja wywiadu i fakt nagrywania rozmowy oddziaływały na kształt wypowiedzi informatorów: przejawiała się tendencja do realizowania przez nich wzorca wypowiedzi o podwyższonym stopniu oficjalności, co wyrażało się w wykorzystaniu językowych *cliché*. Metrykalnie nadawcy tekstów to mieszkańcy Moskwy w wieku od 42 do 77 lat²⁰, którzy jako rezydenci stolicy

¹⁹ Современный музей спорта, <http://www.smsport.ru/> (dostęp: 1.06.2013).

²⁰ Dane na rok 2012; w 1980 mieli odpowiednio od 11 do 46 lat.

obserwowali przygotowywanie miasta do olimpiady oraz przebieg igrzysk w lipcu–sierpniu 1980 roku. W lecie roku 1980 pięcioro informatorów było studentami (w tym dwoje – studentami Akademii Wojskowej im. Michaiła Frunzego), pięcioro robotnikami, czterej pracowali jako młodzi specjaliści, czworo było uczniami w szkole i jeden działał jako funkcjonariusz partyjny Komitetu Dzielnicowego KPZR w Moskwie. Wśród informatorów znajdowało się 5 kobiet i 14 mężczyzn. W realizacji wywiadu stosowałam technikę rozmowy kierowanej. Prosiłam rozmówcę o opowiedzenie wszystkiego, co on/ona pamięta o igrzyskach 1980 roku, „jak to było”. Gdy jednak respondenci mieli trudności z podejmowaniem rozmowy czy kolejnych wątków, starałam się sprecyzować pytania: jakie było miasto podczas olimpiady, co się zmieniło w Moskwie czy w dzielnicy informatora, jak wyglądała stolica (dekoracje, symbolika olimpijska), co informator robił podczas olimpiady, czy udało się mu/jej obejrzeć jakieś zawody na boisku, co informator sądzi na temat gości z innych krajów, bojkotu, jakie piosenki pamięta etc²¹. Dodatkowo muszę podkreślić, że rozmówcy widzieli we mnie przedstawicielkę młodszego pokolenia, dlatego ich relacje cechują się rzetelnym wyjaśnieniem poszczególnych realiów życia codziennego czasów ZSRR.

Niniejsza praca składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy, teoretyczny, przedstawia strukturę dyskursu XXII Letnich Igrzysk Olimpijskich 1980 roku, definiuje pojęcia dyskursu i tekstu oraz wyznacza ich powiązania. W drugim rozdziale prezentuję swoistą gramatykę oficjalnego segmentu dyskursu olimpiady 1980 roku. Rozdział odpowiada na pytania, jakie obiekty przestrzeni miejskiej Moskwy otrzymują swoje tekstowe reprezentacje, jakie są kryteria tego wyboru oraz w jaki sposób obrazy elementów tkanki miejskiej są między sobą

---

²¹ Kwestia postrzegania przestrzeni nie była tematem tych badań. Wywiady, podobnie jak teksty kultury masowej, są reprezentacjami Moskwy olimpijskiej w szerokim rozumieniu, zadaniem badacza jest więc wytypowanie z tych narracji werbalnych znaków elementów przestrzeni miasta i ich analiza.

połączone. W trzecim rozdziale analizuję semantykę oficjalnego segmentu dyskursu, odpowiadając na pytanie, jakie komunikaty transmitują reprezentacje przestrzeni miejskiej i w jaki sposób reprezentacje elementów przestrzeni mówią o zjawiskach ponadprzestrzennych. Z kolei czwarty rozdział poświęcony jest recepcji przestrzeni Moskwy olimpijskiej przez jej mieszkańców. Tworząc nieoficjalny segment dyskursu olimpiady, wspomnienia informatorów odpowiadają na pytania, jakie obiekty przestrzeni miejskiej były relewantne dla obywateli miasta i jakie znaczenia przekazują te obiekty.